

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.8, april 2016

Indledningen er redigeret af Henrik Yde

Tilsyn ved Klaus Nielsen

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2025

Indledning til

Politiske Betragtninger med Blik paa Danmark og Holsteen

ved Jes Fabricius Møller

Indhold

- 1 Politiske Betragtninger
- 2 Modtagelse i samtiden og eftertiden
- 3 Forfatningsspørgsmålet siden 1815
- 4 Et bønsskrift?
- 5 Oprør og rigsdage
- 6 Politisk metaforik
- 7 Skrivefrihed
- 8 Holsten
- 9 Anvendt litteratur

1 Politiske Betragtninger

Grundtvigs *Politiske Betragtninger* blev til og passerede censuren i december måned 1830 og udkom først i januar 1831. Pamfletten er delt i fire afsnit omhandlende henholdsvis oprør, rigsdage, skrivefrihed og Holsten. Grundtvig formulerede sine synspunkter klart, ikke mindst om oprør og rigsdage, mod hvilke han udtrykte sin modstand. Han var for skrive- og trykkefrihed, men kun for de modne og dannede. Endelig udtrykte han sin støtte til hertugdømmernes ret til selvbestemmelse.

Pamfletten var et indlæg i en debat om statens forfatning, der var blusset op i 1830 foranlediget af Julirevolutionen i Paris og de efterfølgende revolutionære bevægelser i flere europæiske storbyer, der førte til blandt andet Belgiens løsrivelse fra Nederlandene. Hos regeringen i København opstod den frygt, at det ville gå med

hertugdømmerne på samme måde som med Belgien.

2 Modtagelse i samtiden og eftertiden

I offentligheden blev pamfletten ikke vel modtaget. En længere anmeldelse (anonym efter datidens almindelige praksis) i *Maanedsskrift for Literatur* var meget kritisk over for både indhold og form i Grundtvigs skrift, men handlede i øvrigt mere om udviklingen i Frankrig end om den anmeldte pamflet ([von Schmidten] 1831). Den danske udgave af pamfletten blev sammen med en anden pamflet af F.A. Holstein-Holsteinborg anmeldt i *Blätter für literarische Unterhaltung*, der i få sætninger afskrev Grundtvig som 'ensidig, ægte absolutistisk og åndeligt indskrænket' ("Ein solcher einseitiger, echt absoluter und geistlich beschränkter Sinn geht durch das Ganze", "Politische Literatur" 1832, s. 2). Ingemann derimod tilsluttede sig de fleste af Grundtvigs tanker i et brev af 20. januar 1831. "Hvad nu de politiske Betragtninger angaar," svarede Grundtvig, "da glæder det mig ret inderlig, at netop du har fundet dem *moderat* skrevne; thi skjønt det til visse var min Bestræbelse at gjøre saa, paastaar man dog her almindelig, at det modsatte er deres store Brøst" (Grundtvig og Ingemann 1882, s. 113).

Pamfletten hører ikke til Grundtvigs mest kendte tekster, og den er ikke optaget i nogen af de to store værkudvalg. I *Haandbog i N.F.S. Grundtvigs Skrifter* citeres den passage af teksten, som er et af de første steder, hvor Grundtvig nævner nødvendigheden af en folkelig højskole (Borup og Schrøder 1929, s. 1). K.E. Bugge definerer entydigt teksten som en, der ligger umiddelbart forud for det afgørende gennembrud i Grundtvigs pædagogiske forfatterskab (Bugge 1965, s. 241). Det hænger ikke mindst sammen med, at Grundtvig i pamfletten gjorde sig til talsmand for et væsentlig mere elitært dannelsesideal og en væsentlig mere restriktiv skrive- og trykkefrihed, end han senere hen kom til at repræsentere. Og så lod han det skrevne ord have forrang for det talte (Grundtvig 1831, s. 42).

3 Forfatningsspørgsmålet siden 1815

Forfatningsspørgsmålet havde ulmet siden dannelsen af Det tyske Forbund på Wienerkongressen i 1815. Frederik 6. var som holstensk og lauenborgsk landsherre og dermed som medlem af forbundet forpligtet af forbundspagten, hvis § 13 pålagde forbundsstaterne at indføre, hvad der noget uspecifikt benævntes "eine landesständische Verfassung". Der fandtes fra gammel tid en bestående stænderordnet forfatning for Lauenborg, så opmærksomheden rettedes mod det langt større og væsentligt mere sammensatte Holsten. En anbefaling til en holstensk forfatning forelå fra en kommission nedsat i 1816, men den var ikke ført ud i livet. Regeringen i København tilstræbte forgæves administrativ og juridisk enhed i helstaten. Kongeloven gjaldt uindskrænket kun i kongeriget, delvist og omstridt i Slesvig og slet ikke i Holsten. Allerhelst så regeringen Kongeloven udstrakt til hele riget, men dermed ville kongen som holstensk landsherre forbyrde sig mod forbundspagten.

Frederik 6. og hans regering stod derfor over for en dobbelt udfordring, idet man ikke

alene skulle tage stilling til en reform af det bestående styre, men også forholde sig til, hvilken indflydelse det måtte have på monarkiets enhed foruden naturligvis forholdet til de øvrige medlemmer af det tyske forbund, herunder ikke mindst stormagterne Preussen og Østrig samt frem til 1837 også Storbritannien, der frem til 1837 var medlem i kraft af personalunionen med kongeriget Hannover. Samtidig var der kræfter i hertugdømmerne, dels borgerlige med tilknytning til universitetet i Kiel, dels i aristokratiet, som ønskede en statsretlig, både tysk og dansk, forening af Slesvig og Holsten. Dertil kom en stadig stigende national bevidsthed og den hermed beslægtede forestilling om folkesuveræniteten, altså at statsmagten udgik fra og var legitimeret ved folket og ikke kongen. Dette problemkompleks var den gordiske knude i dansk politik fra 1815 til 1864.

I hertugdømmerne stod aristokratiet – det såkaldte ridderskab – stærkt. I modsætning til den danske adel under enevælden besad det slesvig-holstenske ridderskab som gruppe (korporation) stadig politiske privilegier. Styret i det egentlige Danmark var altså rent monarkisk, mens det især i Holsten var indskrænket af det aristokratiske element. Spørgsmålet var, hvorledes og i hvor høj grad et demokratisk element i en stænderordnet forfatning kunne gøres gældende? Dermed mentes ikke et demokrati i nutidig forstand forstået som en repræsentation af alle juridisk ligeberettigede borgere, men en repræsentation af borger- og/eller bondestanden ved siden af adelen.

Bortset fra nogle uroligheder i Krystalgade, hvor en ny synagoge var under opførelse, var der intet optræk til en københavnsk revolution i det tidlige efterår 1830. I Holsten drev den nyudnævnte landfoged på Sild, Uwe Jens Lornsen, agitation for opfyldelsen af § 13, og i begyndelsen af november udkom hans pjece om en ny forfatning for et selvstændigt Slesvig-Holsten i personalunion med Danmark (Lornsen 1830). Dermed indledtes en omfattende pamfletlitteratur i hertugdømmerne om forfatningsspørgsmålet, og regeringens arbejde med en forfatningsreform blev fremskyndet (Jensen 1931, s. 98-103).

4 Et bønsskrift?

En omstændighed med berøring til Grundtvigs egen situation var den retssag, som pamfletten omtalte kort (s. 70). Der var tale om en anklage mod Grundtvigs støtte, J.C. Lindberg for fornærmende udtalelser mod det offentlige i skriftet *Er Dr. Professor H.N. Clausen en ærlig Lærer i den christne Kirke?* (1829). Lindberg blev frikendt (Jørgensen 1944, s. 349). Denne sag var en udløber af den dom, der blev fældet over Grundtvig i 1826 som følge af en sag rejst af samme H.N. Clausen (se [indledningen til Kirkens Gienmæle](#)).

Den forhåndscensur, der var konsekvensen af sagen mod Clausen, nagede Grundtvig. I et brev til Ingemann juledag 1830, hvor han omtalte sin kommende pamflet, nævnte han direkte sin egen umyndighed som skribent, altså det forhold, at han var sat under forhåndscensur, som medvirkende årsag til pamflettens udgivelse: "... jeg rødmer slet ikke over mit Ønske: *selv* at komme ud af de umyndige Skribenters Tal" (Grundtvig og Ingemann 1882, s. 105) Dette indtryk af pamfletten som personligt motiveret

underbygges af, at han for den fremtidige lovgivning om trykke- og skrivefrihed ønskede livstidsensuren afskaffet: "at aldrig nogen Skribent, der ei havde syndet *til Døden*, maatte gøres umyndig paa *Livstid*, da *Haabet* i den dannede Verden sædvanlig udretter meer end *Frygten*." (s. 53) Pamflettens også for sin tid noget servile tone over for kongemagten i almindelighed og kongen personligt lader den tolkning stå åben, at der også er tale om et fordækt bønsskrift til kongen med henblik på at få den personlige censur ophævet. Det blev den først 27. december 1837.

5 Oprør og rigsdage

Grundtvig var i efteråret 1830 hjemkommet fra sin anden af i alt fire rejser til England, og det er antagelig grunden til, at han valgte et motto af Shakespeare. I England blev han bemærket som lærd filolog, mens han i Tyskland blev betragtet som "Mystiker" ("*Politische Literatur*" 1832, s. 2). Spørgsmålet er, hvor vidt Grundtvig på dette tidspunkt var påvirket af engelsk (eller skotsk) oplysningstænkning, naturret og især forestillingen om en samfundspagt?

Der er en reference i *Politiske Betragtninger* til engelske forhold, hvor han sammenligner et dansk gods med en engelsk fabrik (s. 53). Sammenligningen faldt udelt ud til Danmarks fordel, og i det hele giver pamfletten ikke indtryk af at have hverken det engelske samfund, det engelsk tankegods i almindelighed eller liberalismen i særdeleshed som positiv reference. Bemærkelsesværdig er også afvisningen af det, der er "kræmmer-amerikansk" (s. 58) (Rasmussen 2003, s. 31 f.).

Som flere forskere har peget på, er der træk af naturrets- og samfundspagtstænkning hos Grundtvig (Baagø 1955, Damsholt 1995, Wählin 1994). Grundtvig fortolkede statsomvæltningen 1660 som en ubetinget og uigenkaldelig overdragelse af suveræniteten fra folket til kongen. Det var et af de største stridsmål i forfatningsretten efter Wienerkongressen, hvor vidt suveræniteten og dermed forfatningen udgik fra folket eller monarken? Grundtvigs svar på dette spørgsmål faldt ud til sidstnævntes fordel, men var ikke entydigt, for han inddrog en tredje instans som formidler, Gud eller Forsynet.

Overdragelsen af suveræniteten til kongen var sket på Forsynets foranledning (s. 66), således at Danmark "har en misundelsesværdig *Patriarchalsk* Forfatning, garanteret af den *Allerhøieste*, som har baade Rigers Lykke og Kongers Hjerte i sin Haand, og leder dem som Bække hvorhen Han vil!" (s. 67) Grundtvig tilsluttede sig dermed umiddelbart en fortolkning af monarkiets legitimitet, som selv monarkiet delvist havde forladt. I sin selvrepræsentation stræbte Frederik 6. efter at fremstille sig selv som konge af folkets lige så meget som af Guds nåde.

Den liberale samfundspagtstænkning lagde vægt på folkesuverænitetens princip og mente derfor, at folket har en oprørsret, hvis kongen er en tyrann. Det er blevet hævdet, at Grundtvig tilsluttede sig dette synspunkt (Wählin 1994, s. 66 f.). Grundtvig modsatte sig imidlertid i denne pamflet berettigelsen af enhver form for oprør, med mindre det var mod fremmedherredømme. Alle de historiske eksempler på oprør, som han opremsede, var for ham vidnesbyrd om, at oprør kun var til det værre. Af samme grund var han også imod enhver form for rigsdag, fordi dens blotte eksistens

var et udtryk for en indskrænkning af og dermed et oprør imod kongemagten.

6 Politisk metaforik

En nøgle til Grundtvigs samfundsforståelse findes i hans anvendelse af metaforer. Den første, læseren møder, er forståelsen af samfundet som et skib (s. 8), der skal undgå skibbrud, og det gør man ved at have en erfaren mand og ikke et barn ved roret. En anden metafor er pøbelvældet som en husholdning, hvor selv husdyrene har medbestemmelse, hvilket for Grundtvig skulle demonstrere, hvor meningsløst et samfund uden fast hierarki er (s. 18, 23).

Hvis staten er en maskine, er den demokratiske forfatning statens sidste olie (s. 21), hvorpå staten opløses. Den sidste olie er en blandet metafor, idet den henviser til både det velkendte romersk-katolske sakramente på dødslejet og det fænomen, at enhver mekanik kræver daglig smøring af alle bevægelige dele for ikke at brænde sammen. Demokratiet kunne altså se godt ud ved første øjekast, men ikke i længden.

Den fjerde hovedmetafor for samfundet er legemet, og som med de øvrige metaforer skulle også denne understrege betydningen af en hierarkisk orden: “*Forskiel* maa der altid blive i en Stat, der netop som *eet* Legeme maa have forskiellige Lemmer, og forgaaer, naar Haanden vil være Hoved, eller Øret være Øie” (s. 25). Mens denne metafor ofte af andre er anvendt til at legitimere et aristokratisk (oligarkisk) styre, var Grundtvig udtrykkelig anti-aristokratisk. Hierarkiets top kan kun have ét hoved. Hvis det har flere, bliver det til et uhyre (s. 70).

7 Skrivefrihed

Til erstatning for den korporlige repræsentation, den rigsdag, som han var imod, ønskede Grundtvig sig, hvad vi i dag ville kalde borgerlig offentlighed, et åndeligt repræsentations-system, hvortil kun de modne og “studeerte Mænd” skulle have adgang (s. 50), altså ikke så meget en trykkefrihed i moderne forstand som et skriveprivilegium.

Sidenhen blev Grundtvig tilhænger af et væsentlig mere egalitært dannelsesideal, og han udviklede i de følgende år et mål om næsten ubunden skrive- og trykkefrihed. Men han forblev tilhænger af det monarkiske princip, altså at suveræniteten udgik fra kongen, og han forblev modstander af enhver konstitutionel indskrænkning af kongemagten helt frem til sit valg til den Grundlovgivende Rigsforsamling i 1848 (Møller 2015).

Regeringens plan for opfyldelsen af forbundspagtens § 13 blev udkastet ved kongelig anordning af 28. maj 1831. Ifølge denne annoncerede Frederik 6. oprettelsen af “raadgivende Provindsial-Stænder” i kongeriget og hertugdømmerne for “desto fuldkomnere at sætte Sig og Sine Efterkommere paa Tronen i Stand til stedse at erholde den tilforladeligste Kundskab om Alt, hvad der kan fremme Hans kjære og trofaste Folks Tarv, og for derved tillige at knytte de Baand desto stærkere, som forene Kongehuset med Folket” (Schou 1834, s. 283). Den endelig lov om de rådgivende

stænderforsamlinger blev udstedt tre år senere.

Dermed lå regeringens løsning meget tæt på Grundtvigs. Den forudså ganske vist indførelsen af, hvad Grundtvig kaldte korporlig repræsentation, men uden dermed at indskrænke den monarkiske suverænitet, idet repræsentationen kun skulle tjene til monarkens oplysning og i øvrigt styrke båndet mellem konge og folk. Grundtvig blev da også med tiden en varm tilhænger af de rådgivende stænderforsamlinger. Alligevel forekom Grundtvig stadig at stå meget alene i den offentlige debat. Det er klart, at han skilte sig ud fra de kredse, der krævede en fri forfatning, men det indebar ikke, at han blev lukket ind i varmen af regeringen.

Bertel Nygaard har peget på, at endskønt Grundtvig i 1831 selv for sin tid var radikal demokratikritiker, kan han ikke entydigt betragtes som systembevarer, idet han ganske vist gav enevoldsmonarkiet sin fulde opbakning, men at han i sin form og radikalitet "snarere pegede mod opposition og protest end mod ligefrem lydighed" (Nygaard 2014, s. 67). Men også i pamflettens indhold var der et oppositionelt indhold, idet Grundtvig gjorde sig til talsmand for en opløsning af helstaten.

8 Holsten

Overfor den gryende slesvig-holstenske sag viste Grundtvig sig i denne pamflet ret imødekommende. Det kan umuligt være taget ham andet end ilde op i regeringen. Han var opmærksom på Slesvigs eller Sønderjyllands dobbelte natur (Sønderjylland og Slesvig var på Grundtvigs tid stadig synonyme) i modsætning til Holsten, der var et entydig tysk land i national forstand. Det måtte da ifølge Grundtvig være op til slesvigerne, om de ville have fyrste til fælles med Danmark eller Holsten – naturligvis ikke ved en afstemning (s. 36), men ved at man hørte Slesvigs åndelige repræsentation. Lornsens forfatningsudkast for Slesvig-Holsten var han imod (s. 61). Selv om Grundtvig gik ind for slesvigsk selvbestemmelsesret, og selv om han var opmærksom på den nationale deling af Slesvig, understøttede han ikke en national selvbestemmelsesret i den forstand, at en deling af Slesvig overhovedet var på tale.

Hans Jensen har bemærket – gemt væk i en note og ikke uden bitterhed i tonen – at Grundtvig i sine politiske betragtninger viser "sig aldeles uden profetisk Anelse om, at der nogensinde skulde opstaa en dansk Sag i Slesvig. Han vil uden nationale Betænkeligheder overlade dette Land til Holsten" (Jensen 1931, s. 127). Spørgsmålet er imidlertid, hvornår Grundtvig sidenhen prioriterede det nationale princip så højt, at han gik helhjertet ind for en deling af Slesvig? Han skiftede i hvert fald syn på Slesvigs tilknytning til kongeriget flere gange. Han ventilerede den teoretiske mulighed af en deling ved et par lejligheder i 1848, men antog den først som del af sit program i sine sidste leveår (Møller 2015).

9 Anvendt litteratur

- "Politische Literatur" (1832) i *Blätter für literarische Unterhaltung*, nr. 112, 21. april, s.2. Leipzig.
- Borup, Ernst J. & Frederik Schrøder (1929) *Haandbog i N.F.S. Grundtvigs*

Skifter, bind 1 København.

- Bugge, K.E. (1965) *Skolen for Livet*. København.
- Baagø, Kaj (1955) “Grundtvig og den engelske liberalisme” i *Grundtvig Studier*, s. 7-37. København.
- Damsholt, Tine (1995) “‘Jeg er en gammel royalist, det ved De nok’ : elementer i Grundtvigs politiske tænkning” i *Grundtvig Studier*, s. 140-162. København.
- Grundtvig, N.F.S. & B.S. Ingemann (1882) *Grundtvig og Ingemann. Brevvexling 1821-1859*, udg. Svend Grundtvig. København.
- Jensen, Hans (1931) *De danske Stænderforsamlings Historie 1830-1848*, bind 1. København.
- Jørgensen, Harald (1944) *Trykkefrihedsspørgsmaalet i Danmark 1799-1848*. København.
- Lornsen, Uwe Jens (1830) *Ueber das Verfassungswerk in Schleswigholstein*. Kiel.
- Møller, Jes Fabricius (2015) “Grundtvigs betydning for samfundet” i *Grundtvig Studier*, s. 103-130. København.
- Nygaard, Bertel (2014) “Fenrisulven sluppet løs – Grundtvig og det revolutionære demokrati i 1830” i *Slagmark – Tidsskrift for idéhistorie*, nr. 69, s. 53-69. Aarhus.
- Rasmussen, Jens Rahbek (2003) *Modernitet eller åndsdannelse? Engelsk i skole og samfund 1800-1935*. København.
- Schou, J.H. (1834) *Chronologisk Register over de kongelige Forordninger, XX Deel*. København.
- [von Schmidten, Henrik Gerner] (1831) “Politiske Betragtninger med Blik paa Danmark og Holsteen” i *Maanedsskrift for Literatur*, bind 5, s. 420-446. København.
- Wählin, Vagn (1994) “Grundtvig i politik op til 1830” i *Grundtvig Studier*, s. 59-91. København.